

СЕМЕЙСТВОТО КАТО ВАЖЕН ФАКТОР ЗА ВЪЗПИТАНИЕТО И СОЦИАЛИЗАЦИЯТА НА ДЕТЕТО

Даниела Колева, Женя Калиф, Маринела Грудева

Учебен сектор „Управление на здравните грижи и логопедия“,
Катедра „Здравни грижи“, Медицински университет – Варна

FAMILY AS AN IMPORTANT FACTOR FOR THE EDUCATION AND SOCIALIZATION OF CHILDREN

Daniela Koleva, Zhenya Todoova Kalif, Marinela Grudeva

*ES of Healthcare Management and Logopedics, Department of Health Care,
Medical University of Varna*

РЕЗЮМЕ

Семейството е първото социално пространство, в което всеки човешки индивид се възпитава и социализира. За детето то е база, център за изграждане на социални връзки, чрез които се натрупва жизнен опит. От психологическа гледна точка семейството е социална институция, основана върху чувствата, а от педагогическа гледна точка то е малка група, първична социална общност с фундаментално значение за социализацията на подрастващото поколение.

Семейството е и първата възпитателна среда за детето и от хронологична гледна точка, и от гледна точка на степента на важност на факторите, които оказват влияние върху цялостното му развитие. То е още микрообщество, което дава знания и ценности, необходими за интеграцията на детето в глобалното социално пространство. Стартът на всеки човек в живота, който е строго индивидуален и различен, се определя именно от влиянието на основната социална среда – семейството. Затова и статусът на семейството става статус на детето. То го спазва дълго време, докато стане способно да го изменя. Добрата или лошата репутация на семейството също се пренася върху детето и значителна част от неговите отношения се изграждат под влиянието именно на тази репутация.

Позицията на семейството в социалната структура на обществото се превръща в позиция и на детето. Семейната среда оказва голямо влияние върху бъдещето и върху възможните

ABSTRACT

The family is the first social space where every human being is socialized and develops as a person. For a child, it is a base, a center for building a social network through which children experience life. From a psychological point of view, the family is a social institution based on feelings, and from a pedagogical point of view it is a small group, a primary social community of fundamental importance for the socialization of the growing generation. The family is also the first educational environment for the child from a chronological point of view as well as in terms of the degree of importance of the factors influencing a child's overall development. It is also a micro-society that provides the knowledge and values necessary for the integration of a child into the global social space. Every person's start in life, which is highly individual and different, is determined precisely by the influence of the basic social environment - the family. Therefore, the status of the family becomes the status of the child. A child sticks to that status for a long time until she is able to change it. The good or bad reputation of the family is also transferred to the child and a significant part of his/her relationships is built under the influence of such reputation. The position of the family in the social structure becomes the position of the child. The family environment has a great impact on the future and the potential prospects that become available to the child. That is why the process of socialization, similarly to the process of education, is associated with the beginning from the very birth of a person, that is, with the family, because it is in the family where a child gains his/her first knowledge about the surrounding material and social world and about the interpersonal relationships. The child learns the laws, the forms of government, the

перспективи, които могат да се разкрият пред него. Поради това и процесът на социализация, подобно на възпитателния, се свързва с началото на самото раждане на човека, т.е. със семейството, защото именно в семейството, детето получава първите си познания за заобикалящия го предметен и социален свят и за междуличностните отношения; усвоява закони, форми на управление, понятия за дълг, принадлежност, съвест, отговорност, възприема модели на поведение и т.н.; формира своите социални и морални нагласи. Точно поради това, семейството се откроява като един от важните фактори за възпитание и социализация на детето.

Ключови думи: семейство, възпитание, социализация, общество, фактори, среда

УВОД

Много от нас са израснали в семейства, макар и невинаги в пълен размер. Смята се, че всеки би трябвало да знае що е то семейството, но според много психолози почти никой днес не знае какво в действителност представлява тази толкова важна единица, тази толкова необходима среда и значима стартова линия за всеки един от нас. Именно неразбирането и незнанието за същността му не позволява на хората да създадат силни и щастливи семейства. Оттам следва и разликата в поведението, възпитанието, обучението, развитието и социализацията на всяко дете, впоследствие възрастен. Семейството е първоизточник, извор на знания, умения и чувства, социална институция и основна единица на обществото.

ЦЕЛ

Да се анализира и открие спецификата и значимостта на семейството като важен фактор за възпитанието и социализацията на детето.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДИ

За постигане на поставената цел се прилагат следните методи: проучване на литературни източници, теоретичен анализ и обобщение. Оформяне на изводи.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

В научната литература семейството най-често се определя като обществена формация, която се

concepts of debt, belonging, conscience, responsibility, the patterns of behavior, and so on. The social and moral attitudes are formed. That is why the family stands out as one of the important factors for the upbringing and socialization of the child.

Keywords: family, education, socialization, society, factors, environment

основава на брачни връзки между мъж и жена и изпълнява определени функции. От гледна точка на съвременната педагогическа наука, то се разглежда и като първо социално обкръжение на детето, в което то попада от момента на своето раждане и оказва най-съществено влияние върху неговото формиране и развитие почти до края на живота му.

Това обстоятелство дава основание семейството да се открие като един от основните възпитателни и социализиращи детската личност фактори, тъй като именно в него се полагат основите на личността и се пречупва влиянието на другите социални фактори.

Като част от обществената система, семейството притежава общите характеристики на социален фактор, който се управлява от обществени норми и закони и който не може да се замени или имитира от който и да е друг поради особения специфика на отношенията, които се изграждат в него (по 2).

Поради това обстоятелство то се определя и разглежда още и като социална институция и като малка социална група (1). Според С. Бъчева, в качеството на социална институция, семейството представлява „органична съставна част на институционалната структура на обществото“, управлява се от законите, нормите, санкциите, традициите на обществото и задоволява социални, а не лични потребности“ (1). Като малка социална група, то носи „нейните основни белези (неголям брой членове, обща социална дейност, непосредствено лично общуване), но има едновременно с това формален и неформален

характер. Формален, доколкото в него (семејството) „не може да се влиза“ и „излиза“, както в приятелските кръгове, а неформален, защото създадените норми и ценности, независимо дали съвпадат с общоприетите, са специфични за всяко семејство“ (1).

Тук следва да се подчертае, че семејството, като социален феномен, има своя предистория. Първи предпоставки за неговото възниквање се создават още по време на првобитното общество. В тези условия то има по-общ характер (едно семејство е цялото племе; отсъстват трајни и диференцирани врзки между двата пола). С појавата на частната сопственост започват да се полагаат неговите основи, но все още то не се разграничува тврде многу од животот на племето и рода. Важна роля во создавањето на семејството през този период играе жената, која раѓа и отгледа деца. Затоа во првоначалниот стадиум на создавањето на семејството стои матриархатот, со кој се потврдува централната роля на жената. Во почетокот на бронзовата ера производствените и имуществените одношения се усложнуваат. Тоа доприноси за откривање на доминирачката роля на мажот над жената. Започват да се полагаат основите на патриархалното семејство, којо сѐщо обединува неколку поколенија. Карактерна за този вид семејство е општествената сопственост врху земята, ордуијата на труда и лова и резултатите од производствената дејност. Тоа е периодот на формирањето на оделни семејства со полигамен (многोजенствен) карактер. Во нај-ново време се изградува моногамното семејство, којо следва да осигурува равноправно положение межу двата пола. Имено този вид семејство се преврдува во основна градивна ќелка на општеството (3).

Современното семејство има своите варианти на съществување во зависимост од условјата, којо се создават во општеството, од неговата структура, од рољата на неговите членове во општествениот живот, во зависимост од бројот на децата, спецификата на родителите, врзката со други блиски и познати и т.н. (5).

Нај-често како основен мотив за создавање на семејство се посочува желанието за раѓање и отгледање на сопствени деца. Имено този мотив одредува и исклучително голјамата отговорност на семејството за нхното отгледање, възпитание и развитие, тѐј како без ежедневна грижа е невъзможно создавањето на здраво и добре възпитано поколение. И тоа е така, защото имено семејството осигурува не само биологичните потребности на детето, но е и првото, којо му

помага да се приспособи към сложените условия на живота, во којо попада, а родителите са тези, којо подкрепуваат детето во процесот на приобшчување към општествениот живот, към усвојување на општествените норми на поведение и т.н. (т.е. играе важна роля во процесот на неговата социализација). И тази отговорна роля на семејството не прикључува само со прикључувањето на ранната детска възраст, но продљува до крајот на детството и младоста. Затоа, освен индивидуална отговорност, семејството носи и општествена отговорност за репродукцијата на општеството, за отгледање на здраво поколение, за възпитание на отговорни граждани (5).

Во современиот условия на развитие на општеството, семејството се разликува коренно од својот предшественик. Според вижданијата на известниот американски футуролог Алвин Тофлер, налице са глобални тенденцији, којо обуславјуваат тази промена во современиот семејство (по 5):

- биологична револуција и промена на видовите енергија;
- нов геополитически баланс во света;
- бунт срещу патриархатот;
- локализување плус глобализување;
- стремјеж към децентрализација;
- космополитизму сѐчетан со индивидуално тѐрсене.

Тук следва да се отбележи, че още през 70-те години на миналиот век бяха констатирани сериозни преобразувања во семејството, како (по 3):

- нарастување на бројот на разводите, како бројот на действително разтрогнатите бракове значително надхвърлува бројот на формално разтрогнатите;
- силно намалување на стремјежот за скључување на брак;
- нарастување на бројот на самотните млади хора и на съжителстващите без брак двойки; на извънбрачно родените деца; на жените, којо сами отгледаат децата си; на изоставените новородени деца и др.

Множество изследувања во тази насока откриваат нај-често како източник на кризата во современиот семејство во световен мащаб процесите на еманципација на жената.

Изхождајќи од извода за незаменимата роля на мајката во процесот на възпитание и развитие на детето, се сблискуваме со този нов модел на современиот семејство, а оттук и од невъзможноста на семејството да изплнува пълноценно своите функции.

Важно е да се подчертае, че основното изискување към родителите е не само да желаят поја-

вата, но и да осъзнават необходимостта от деца в семейството. Т.е. да притежават готовност за поемане на отговорността за тяхното отглеждане, възпитание и развитие. И това е така, защото още в момента на зачеването, чрез съединяването на мъжките хромозоми със женската яйцеклетка, се полага началото на новия живот. Създадената наследствена програма, с която родителите определят развитието на детето си, играе съществена роля при оформянето на пола на детето и развитието на заложите му. Това положение поставя с изключителна важност въпроса за тяхното психическо и физическо здраве.

Деца, от своя страна, са създават не само нова връзка между съпрузите, но заедно с това и стават обект за изпълнение на основните функции на семейството.

Самото дете е обаче не само обект, но и субект на косвено и пряко влияние върху поведение на родителите. Косвено, когато детето играе ролята на стимул за формиране на семейството и пряко – когато усвоените от детето навици и привички за хранене, ред, режим, отношение, които понякога липсват у родителите, оказват влияние върху тях и върху другите членове на семейството.

Като важен социален фактор **семейството** изпълнява определени функции, сред които могат да се открият (5):

- репродуктивна (възпроизводство – създаване на деца и тяхното отглеждане);
- възпитателна (въздействие по отношение на формиране на умения и навици за добро поведение, съобразено с установените в обществото норми);
- социална – определя се от обществената отговорност на семейството за създаване и възпитание на деца, чрез които се гарантира по-нататъшното развитие на обществото и др.

Във връзка с разглеждането на проблема за семейството като възпитателен и социализиращ детската личност фактор, следва да се постави акцент върху възпитателната му функция, тъй като тя се откроява като значима както за индивидуалното, така и за общественото формиране и развитие на детето. Определянето на тази функция като изключително важна не е самоцел, тъй като семейството е първата социална среда, в която детето попада и която най-силно му въздейства по отношение на формиране на умения и навици за добро поведение, съобразено с установените в обществото норми.

Реализирането на възпитателната функция според Г. Пиръв зависи от различни обстоятелства. На първо място – от броя на децата в семейството. Така например наличието на едно дете често води до проява на прекалено внимание към него и задоволяване на всички негови потребности; формира често егоистична насоченост у детето (доминира консумативната психика). Появата на други деца в семейството поражда редица проблеми: недоволство от появата на друг член в семейството; ревност, дори враждебно отношение (често при малка разлика във възрастта). Това обстоятелство изисква предварителна подготовка на първото дете за появата на негово братче или сестриче. При две и повече деца се създава възможност за по-голямо сътрудничество, разпределение на ролите и задълженията, по-голяма взаимна зависимост между членовете на семейството. Наличието на близнаци в семейството води до необходимост от проява на еднакво отношение към двете деца, а наличието на деца от различен пол води до склонност към по-грубо отношение към момичето; при по-голямо дете момче – от страна на момичето проява на по-мъжко поведение и т.н. (5).

Семейство, в което има втори родител (баща или майка) – често се проявява поведение на депривация (лишение), което се подсилва от трудностите на адаптиране на детето към новия родител. Сериозни проблеми с адаптирането към различна среда може да се наблюдава при осигурени деца или деца, настанени в приемно семейство. Проблеми с възпитанието и социализацията могат да се открият и при деца – сираци, особено при институционализирано отглеждане. Проблеми в тази посока се наблюдават при семействата с по-високо образование или материални възможности – проявява се прекомерна грижа и въздействие върху детето. Като проблемност при изпълнението на възпитателната функция на семейството често се посочва наличието на други близки в семейството (т.нар. комплексно семейство) – съжителство на младо семейство, родители, баба и дядо (от една страна се оказва помощ на семейството, но от друга, често възникват разногласия и конфликти по отношение на възпитание, режим, навици и потребности на детето).

Както вече бе подчертано нееднократно, семейното възпитание е многофакторно обусловено, но неговият резултат зависи най-вече от поведението на родителите и тяхното отношение към детето.

На първо място това е здравословното състояние на майката по време на бременността: наличието на заболявания (диабет, туберкулоза, сифилис, свързани с поддържането на високо кръвно налягане и др.) могат да доведат до физически и психически увреждания на плода.

На второ място това е хранителният режим, който се установява за детето – наличието на недохранване, липсата на достатъчно протеини – могат да доведат до нарушения в нервната система;

На трето място – употребата на алкохол, цигари, наркотици може да доведе до хромозомни аномалии, аномалии във физическото и психическото развитие на детето, спонтанни аборти, разстройства в растежа, висока степен на смъртност, глухота, забавен говор, интелектуални отклонения, белодробни заболявания, нарушено дишане, високо кръвно и др.

Според Г. Пиръв за успешното изпълнение на отговорната роля на възпитателен и социализиращ фактор от голямо значение е хомогенността и хетерогенността на брачната двойка. Това е така, защото само при наличие на еднаквост на интереси, характери и заетост се формира по-резултатно взаимно родителство и сътрудничество (5).

Положително влияние върху успешното родителство оказва и наличието на еднакво равнище на образование и обща култура на партньорите.

Разликата във възрастта също има известно значение – голямата разлика може да създаде неудобства по отношение на различни схващания и прояви на поведение.

Известна роля играе и различният социален статус на родителите (професионални задължения, статус в обществото и др. (5).

За да има траен положителен ефект от реализирането на възпитателната функция на семейството, следва целта и задачите на семейното възпитание да не се отличават съществено от тези на обществото. Въпреки че семейството не притежава необходимия ресурс, за да постигне само обществената възпитателна цел, то е длъжно да допринесе чрез целенасоченото и системно реализиране на възпитателната си функция за нейното постигане (5).

В тази връзка в научната литература се среща и описание на различни родителски възпитателни тактики, като: *диктат, опека, конфронтация, мирно съвместно съществуване, сътрудничество и др.*

Анализът на различни научни становища дава основание семейното възпитание „да се разглежда и като процес на съзнателна социализация на личността на детето; като целенасочен процес на въздействие на родителите върху децата; като сложно взаимодействие между възпитатели и възпитаници (родители и деца)“ (4). Основна негова цел е формирането на личността на детето в съответствие с общочовешките, националните и семейните ценности и добродетели. Това означава, че детето следва да заема централно място в този процес.

ИЗВОДИ

1. Семейството е безусловно важен и значим социален феномен.
2. Семейството носи изключителна отговорност по отношение отглеждането, възпитанието и социализацията на децата, които се раждат него.
3. Родителите имат необходимост от психологическа, педагогическа и практическа подготовка за реализиране на отговорно родителство.
4. Съвременното семейство има необходимост от многоспектърна подкрепа за бързо ориентиране и адаптиране в динамиката на обществения живот и адекватно реализиране като фактор за възпитание и социализация на своите деца.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бъчева С. Семейство и възпитание./ Теория на възпитанието. София, 1994, 398.
2. Грудева М. Кое родителство е отговорно и кой е отговорен за него (основен доклад). /Обществена дискусия – втора част „Отговорното родителство – знак на благоденствието на децата ни“. Варна, 2008.
3. Грудева М. Семейството като възпитателен фактор. /Педагогическа подготовка на здравните специалисти за работа в детска ясла, Варна, 2013, 132-133.
4. Костова П. Семейството като фактор на възпитание. / Теория на възпитанието, София, 2005, 458.
5. Пиръв Г. Психология на семейството. София, 1999.

*Адрес за кореспонденция:
Проф. Маринела Иванова Грудева, д.п.
Катедра „Логопедия и медицинска педагогика“,
ФОЗ, Медицински университет – Варна
бул. „Цар Освободител“ 84
Варна, 9002
e-mail: marinela.grudeva@tu-varna.bg*